van schilderachtige boerderijtjes en oude rivierarmen, we hadden de eerste heide-anjer geplukt, en we hadden gehoopt op een bijzondere vondst! In die stemming kwamen we aan een typisch Vechtduin, met schraal gras en bloeiende brem. En daar vonden we dan de liggende ereprijs, één exemplaar. Van pure opgewondenheid plukten we het bloemstengeltje, wat meteen aanleiding was voor een stroom van zelfverwijt.
We zochten verder, vonden breukkruid, overblijvende hardbloem en viltganzerik, en toen plotseling de liggende ereprijs bij tientallen! Ons zelfverwijt stroomde niet meer, de dag was goed!

Eiken en beuken, bosmuizen en kleine zangers

door D. A. Vleugel, Den Haag

In „Natura" van December 1947 hebben wij er op gewezen, dat er tengevolge van de droge en warme zomer van dat jaar een schrale oogst aan beukenootjes en eikels was. Hoe de oogst in 1949 is uitgevallen, is ons niet ten volle bekend, maar in het bos waar wij kwamen, was de opbrengst van eikels en beukenootjes minder dan in het goede jaar 1948, dat een tamelijk regenrijke zomer te zien gaf (+ 19 % volgens het K.N.M.I.).
Nu lezen we in het Zwitserse vogelblad „Der Ornithologische Beobachter", dat men ook daar dezelfde ervaring heeft opgedaan: na regenrijke jaren een goede oogst, na droge jaren een slechte.
Het laatste woord is hier vanzelfsprekend aan bosbouwer en bosbouwkundige en wij hopen, dat één van hen eens zo vriendelijk zal willen zijn ons hierover in te lichten. Het lijkt ons toe, dat het ook van veel belang zal zijn, hoe het weer is in de tijd van de bloei en ook is daar nog altijd de natuurlijke rhythmiek die we bij zoveel planten aantreffen en die steeds weer zorgt voor de nodige afwisseling in bloei en oogst van allerlei gewassen.
Met de opbrengst van het eiken- en beukenbos hangen verschillende verschijnselen in de levensgemeenschap ervan samen. Het is helaas niet zo, dat we daar al heel veel van af weten, vooral niet betreffende het dier dat we hier in de eerste plaats bedoelen, de bosmuis. Want het is niet zo gemakkelijk, om de stand der bosmuizen in een bepaald jaar te overzien. En met deze stand hangt ook weer het al dan niet slagen van verscheidene kleine zangers bij het grootbrengen van hun broed ogenschijnlijk nauw samen.
De Zwitserse vogelkundigen Amann en Geissbühler, waarvan ik de laatste persoonlijk ken als een zeer nauwgezet waarnemer, wijzen er op, dat er sterke fluctuaties zijn in de stand der (bos) fluiters (Phylloscopus sibilatrix) in een bepaalde, willekeurige omgeving. Amann schrijft deze toe aan het feit, dat sommige bossen sterk onder de bosmuizen te lijden hebben. Deze diertjes zijn dè grote vijanden van de bosfluiter die, naar bekend, zijn nestje op de grond bouwt en dus wel zeer kwetsbaar is, te meer waar hij vooral in bossen voorkomt met niet te veel ondergroei, maar wel uit zwaar hout bestaande.
Bij ons heeft de fluiter de naam aan de beuk gebonden te zijn (zie bv. Dr. L. Tinbergen's „Vogels in hun domein"). Tot nu toe troffen wij inderdaad de fluiter maar één keer in ander bos aan en wel in de Manteling bij Domburg. Hier bevond zich een territorium in zuiver eikenhout. Maar in landen, waar ook ander zwaar bos voorkomt is deze binding veel

losser. Zo komt hij in de buurt van de Oostzee zelfs in zwaar dennenbos met lichte ondergroei van struikvormig loofhout algemeen voor, terwijl hij op allerlei plaatsen in Duitsland ook zuivere eiken-, berken- en elzenbossen zeker niet mijdt. Ook gemengd bos van naald- en loofhout behoort tot zijn geliefkoosd broedgebied in Duitsland en Zwitserland. Het voornaamste criterium schijnt te zijn: zwaar bos met niet te veel ondergroei en ten onzent voldoen beuken„bossen" en met beuken vermengde aanplantingen het best aan deze voorwaarden.

In goede eikel- en beukenootjesjaren nu zouden volgens Amann de bosmuizen door de uitstekende voedselomstandigheden sterk toenemen en zij vernielen het volgende broedseizoen dus meer fluiternesten dan anders. De bosmuizen toch zijn verzot op eitjes en jonge vogeltjes bij wijze van afwisseling in het plantaardige menu. Amann denkt, dat dergelijke muizenrijke boscomplexen het volgend jaar gemeden worden en de fluiters verhuizen naar gunstiger gebied. Nu weten wij uit ons eigen land zeer goed, dat, wat de veldmuizen betreft, er muizenrijke en muizenarme gebieden zijn, zelfs in jaren dat er een ware plaag is. Het is dus helemaal niet onmogelijk dat dit bij de bosmuizen ook zo is, maar, zover wij weten, is dit niet best bekend; het is trouwens ook veel moeilijker na te gaan dan bij de muizen van het vlakke veld.

Een tweede onbekende factor is de vraag of fluiters inderdaad de muizenplaag dóór hebben. Wij achten dit best mogelijk. Want wij kennen een dergelijk geval van de fitis. Zo vonden we bij Den Haag dat in de Westduinen de buitenste (overigens heel geschikte) territoria die het dichtst bij de huizen liggen, gretig bezet worden door de mannetjes. Maar de wijfjes mijden deze territoria, zodat ze slechts bij uitzondering een nest bevatten. Wordt er toch gebouwd en gelegd, dan worden de jongen, zo ze al uitkomen, waarschijnlijk zonder uitzondering het slachtoffer van katten. Het is zeker wel zeer merkwaardig dat de fitiswijfjes het gevaar van te voren kennen en we vragen ons af, of dit instinctief gebeurt of dat er een leerproces aan ten grondslag ligt. We vermoeden dat het instinctief gebeurt, maar aangezien het gecultiveerde kattengevaar van jonger datum is dan het gevaar der bosmuizen, zou het mogelijk zijn dat ook de fluitermannetjes de geïnfecteerde territoria niet wensen te bezetten, ze in elk geval na korte tijd verlaten.

Volgens Geissbühler verlaten tjiftjafs hun territoria niet om deze reden. Die blijven hun oude territoria trouw (hij merkte diverse diertjes met gekleurde ringen). Ze kunnen dit waarschijnlijk beter doen, daar ze (tenminste in Midden-Europa) twee broedsels groot brengen.

Hoe het er in dit opzicht in ons land met de fluiter voor staat, weten we eigenlijk niet. Mijn eigen ervaring met deze lieftallige bosvogel reikt niet zo erg ver. Bij Nijmegen wist ik indertijd een broedgebied waar ze elk jaar terug kwamen. Maar op andere plaatsen was ik daarover niet zeker en was het mogelijk dat ze (bv. in de prachtige Meerwijk) nu eens hier en dan weer op een andere plaats opdoken. Te Den Haag komt hij bv. in Meer en Bos soms wel voor, maar naar mijn stellige overtuiging lang niet ieder jaar. Wij zijn over het voorkomen (zie bv. Haverschmidt's Faunistisch overzicht der Ned. broedvogels) van de fluiter maar slecht ingelicht en het zou wel eens kunnen zijn dat dit mede komt door de herhaalde verplaatsingen die optreden. Zo was ik er hoogst verwonderd over dat ik de fluiter in het aan beuken zo rijke gebied tussen Arnhem en Schaarsbergen in Mei 1947 maar op één plaats

hoorde, terwijl ik hem er een paar jaar daarvóór meer opmerkte. En zo zijn er meer plaatsen te noemen die heel geschikte biotopen schijnen te zijn en toch gemeden worden. Het voorkomen van de fluiter is stellig grillig te noemen.
Wat de tjiftjaf betreft, deze kwam in de talrijke territoria die ik in de buurt van Nijmegen kende, telken jare terug. Bij Den Haag is dit niet anders, al zijn er wel eens „pionier"-territoria die niet elk jaar bezet worden.
Het lijkt me toe dat de fitis zich in de loop der tijden in hoge mate aan de invloed der bosmuizen onttrokken heeft door veel lichter hout als biotoop te kiezen. En waar de sterke invloed van de mens betreffende de afkap van het bos juist het lichte bos zeer heeft doen toenemen, is dit zeer ten gunste van de fitis geweest. In een land als Finland heeft op deze manier de fitis zich enorm uitgebreid. Bij deze verklaring van het goede gedijen van de fitis nemen wij natuurlijk stilzwijgend aan, dat in het lichte bos de genoemde muizen veel minder voorkomen. Het is wel duidelijk dat exacte gegevens hierover ontbreken. De fitis is in de keuze van zijn territoria ook zeer standvastig, wat niet anders kan, omdat hij de grens van zijn uitbreidingsmogelijkheid wel bereikt schijnt te hebben. Want in verscheidene territoria die ik ken, gingen door onvoldoende beschutting der nesten en ook andere omstandigheden de nesten te gronde en mannetjes vestigen zich telkenmale in weinig begroeide biotopen, waar de wijfjes wegblijven wegens onvoldoende kans op „survival".
De tjiftjaf weet zich, naar wij menen, beter tegen het bosmuizengevaar te verdedigen, omdat hij vroeg komt, laat vertrekt en dus tot op zekere (onbekende) breedte twee broedsels kan grootbrengen, terwijl in de meeste gevallen zijn nest zich enige decimeters boven de grond bevindt.
Fitis en tjiftjaf hebben zich dus elk op hun wijze weten te wapenen in de „struggle for life" tegen het bosmuizengevaar, maar de fluiter heeft het in de verplaatsing gezocht. Volgens Amann vertrekt ook elk fluiterwijfje wier nest verstoord is naar elders, wat ik bij de fitis in slechts een deel der gevallen geconstateerd heb. En bij de tjiftjaf is het verlaten van het broederf ook geen regel, maar vindt volgens Geissbühler in ongeveer de helft der gevallen plaats.
De verleiding is groot, ons af te vragen welke van de drie soorten de oudste is. Het wil ons toeschijnen dat dit de fluiter is. In Midden-Europa komt ook nog de bergfluiter voor, die zijn territorium liefst vestigt aan steile bergwanden. Wij bezochten verscheidene broedgebieden van deze nauw met de bosfluiter verwante soort in Augustus 1949. Het is wel waarschijnlijk dat in dergelijk terrein als wij zagen (het was in de Zwitserse Jura), de bosmuizen ook minder voorkomen en in elk geval minder kans hebben, nesten uit te halen.
Stellig kunnen de muizen goed klimmen, maar het opzoeken der nesten kost net als bij de tjiftjaf meer tijd. Een postbode heeft in een straat met portiektrappen immers ook meer arbeid te verrichten dan in één, waar alle deuren gelijkvloers zijn.
Het zou zeer de moeite waard zijn, om vergelijkend-dierpsychologisch de besproken soorten eens nauwkeurig te vergelijken. Wij zijn hiermee bezig, o.a. trachten wij verband te leggen tussen de verschillende geluiden die immers vaak op elkaar lijken. Maar dit is evenals zoveel ornithologisch werk een zeer tijdrovende bezigheid!

Heel ver zijn we er dan ook niet mee gevorderd, maar t.z.t. hopen we er meer over te kunnen meedelen.
Het zal wel duidelijk zijn, dat wij juist in Nederland de beste kansen hebben, om vast te stellen welke soort het meeste succes heeft gehad bij het zich uitbreiden. Dit is ongetwijfeld de fitis door de eerder genoemde omstandigheden: gunstiger kansen in de strijd tegen de bosmuizen en langer zomerverblijf, dus meer kans op het slagen van vervolgbroedsels (in Engeland maakt 20 % een echt tweede broedsel, bij ons is nog geen enkel echt tweede broedsel (dus na het uitvliegen van de jongen!) waargenomen, voor zover bekend is).

De tjiftjaf heeft nog uitbreidingsmogelijkheid in ons land. In Zeeland komt hij bv. op Zuid-Beveland, Schouwen en Walcheren niet voor, ook niet in de duinbossen die heel geschikt voor hem zijn.
De fluiter heeft wel de slechtste kansen om zich uit te breiden, naar het schijnt, terwijl hij nog diverse territoria zou kunnen bezetten die geschikt voor hem lijken.
Wat tenslotte de bergfluiter betreft die we er voor de volledigheid nog even bijnemen, deze is gebonden aan het gebergte. Hij doet wel pogingen, bv. in Zwitserland, om zich in de dalen uit te breiden. Maar hier zijn de levenskansen niets beter dan voor de gewone fluiter en zo blijft zijn areaal ook binnen zekere grenzen.

Het is half September 1949 als we weer eens overvaren naar de Beer. Als we de 250 meter lange aanlegsteiger zijn afgelopen en voet aan wal hebben gezet, gaan we allereerst langs de Nieuwe Waterweg over het vrij brede slikstrandje, dat bij laag water droog komt. Hogerop, bijna tegen de steenglooiïng, zoekt een koppeltje bontbekpleviertjes naar voedsel in de oude vloedlijnen en daartussen zit een steenloper. Ze zijn vrij dicht te naderen en goed te zien. Langs het strand lopend, tot voorbij het kernwerk, zien we op een stuk pier wat aalscholvers die zich de veren drogen, wat altijd een aardig gezicht is. Dan trekken we de Beer op, voorbij de aanspoelselhoek, tussen bloeiende lamsoren en zee-asters, wadend door enkele vrij brede kreken met helder water en vaste zandbodem. Zo komen we op het groene strand, het eigenlijke doel van de tocht, want om het maar dadelijk te zeggen, we willen de morinelplevier onder de ogen krijgen, Lahol uit Lapland, die trekt namelijk door in deze tijd. Maar groot is het groene strand en betrekkelijk klein de vogel . . .